

תחת חורש החלב: קצת דם לקינוח הדבש.

דוד גרוסמן, 'נופל מחוץ לזמן', הקיבוץ המאוחד, הספרייה החדשה, 187 עמ'.

ככל שהדבר אפשרי, אנסה לשוות לדברי בהירות אכזרית: מלחמת לבנון הראשונה הייתה גם המלחמה האחרונה שבה השתתף המעמד הבינוני הגבוה (והמשכיל) ובה שילם מחיר דמים נורא (אני עוד זוכר את דמותו הנפילית של סרן תוליק גבירצמן ז"ל, שפלוגתו חנתה לפרק זמן קצר עד להכאיב בסמוך לגדוד החלכאי שלי בלבנון). שלושת העשורים שחלפו מאז הן השנים שבהן החמיק המעמד האמור את צאצאיו מאזור האסון, אם באמצעות שירות ביחידות שראו את פני המלחמות מבעד מסכי-מחשב משוכללים ואם באמצעים אחרים ו"לגיטימיים" פחות. במלחמת לבנון השנייה, היה למעמד זה, בל אחטא בשפתיי, קרבן אחד, יחיד ומיוחד.

היו למהלך הזה מחוללים רבים, שהמרכזי שבהם הוא (כביכול) הסירוב להסתאב בהוויית השיטור האכזרי בשטחים, שהיה, לאורך שנים רבות, תפקידו המרכזי וה"אכסקלוסיבי" של הצבא. אין זאת אומרת, כמובן, שהמעמד הבינוני-גבוה הפך להיות שוחר שלום מאין כמוהו. זוהי, כמובן, הזיה של ארגוני השמאל הקיצוני; לשירות ביחידות נבחרות ו"ייחודיות" לא חסרו מעולם מועמדים שוקקים מעוילי המעמד האמור, אך את תפקיד ה"ביזון" (חייל פשוט, בלשון הצבא של המאה הקודמת) הותירו לשכבות אוכלוסייה מן הסוג שמעולם לא נחשף לסיפורת של דוד גרוסמן. לא נאריך בהסברים: נסתפק בכך, שהמושג "נופל מחוץ לזמן" מקבל כאן תפנית

אירונית, שלא לומר, אכזרית, ככל שאמורים הדברים בטרגדיה הפרטית של דוד גרוסמן ואופן ההתייצבות שלה מול "קבוצת ההתייחסות" שלו בציבוריות הישראלית.

נדבר ברור: מבחינת הבורגנות המשכילה, הייתה הטרגדיה הפרטית של גרוסמן בחינת קרבן חטאת סמלי מייצג. יש כאן הזדהות עמוקה עם עקרון עקידת הבנים וההכרחיות שלה (משום שזו מאפשרת, על פי כל מודל סטיכי ארכיטיפי, את "המשך הקיום" על החרב, וגם את הפקפוק בהכרחיותו של המודל והפיכתו, ברבות השנים, למודל מאניפולטיבי המאפשר את הישרדותה של אוליגרכיה צבאית בשיתוף עם אצולת ממון). מבחינה זו, הטרגדיה של גרוסמן הייתה בחינת דבר והיפוכו; מצד אחד "בדמיך חיי" ומצד שני קורבניות של מלחמה כושלת, פרי מחדל בטחוני ואזלת יד עלאית.

ועוד לדיוקו של עניין: ב'אישה בורחת מבשורה', הבן שגויס לא אץ למלחמה שנויה במחלוקת, כי אם למבצע צבאי 'לגיטימי' לאין שיעור המתרחש בעיצומה של האינתיפאדה השנייה, מלחמה שבה מספר הקרבנות האזרחיים הגיע לסף בלתי-נסבל. במילים אחרות, המשל ('אישה בורחת מבשורה') שונה מהותית מנמשלו (מות הבן במלחמה צולעת). הממשות נחלקת אפוא לשני מסכים. במסך האחד: מות הבן (אני כותב בהכללה, כמובן) במלחמה הספציפית הוא מחדל, הן מבחינת הצבא ששיחת דרכו כהוגן והן מבחינת המשפחות שלא דאגו מראש למלט את צאצאיהם ממלחמות "יש ברירה" בניהולם המביש של 'קציני מטה' מסואבים שברגיל שום איש בר דעת לא היו מפקידים בידיהם ניהול מגרש מכר של מכוניות משומשות. במסך המקביל: לא ניתקת השלשלת הארכיטיפית ו"טובי האומה" (גרוסמן, ללא ספק הוא אחד מאלה) נדרשים לשלם בדם תמורת המעמד שאיוו להם.

(האמת היא, כמובן, שקורפוס הסופרים הארץ ישראלי חס מאוד על שלומו, וגם מיטב סופרי דור תש"ח המיליטאנטיים – מיזהר ועד שמיר, לא ראו את פני המערכה אלא בהזיות ובחלומות; הבודדים שהשתתפו בקרבות (מדוגמת חיים גורי) לקחו חלק בשלבים היותר מאוחרים של המערכה

והוצנחו לתפקידי פיקוד וניהול מסוגים שונים, באופן שאפשר להם להתייצב בעמדת משקיף בלא לסכן את עורם הם. הסופרים שהשתתפו במלחמות, לא התאוששו במהרה וחפזו לקושש את הבונוס, כאחיהם בני דור תש"ח, והופעתם בספרות דילגה דור אחד (קניוק, זך, שחר, עמיחי, שדה וכו').

כותב שורות אלה אינו סוציולוג אלא מבקר ספרות. וודאי שאינו מבקש לפלוש לתחומם של המומחים ממנו במצבים בדילמות הקיום של המכונים, כמאמר קימרלינג, אחוס"לים. ישמרני האל! ודאי וודאי שהקביעות האלה ראויות לאישוש, פירוט ונימוק, אך לא כאן המקום או ההקשר. אני מבקש להבין את היתכנות התופעה הספרותית המכונה 'נופל מחוץ לזמן' בהקשר הנוכחי. גרוסמן מעולם לא חרג ממסגרות הריאליזם הפסיכולוגי שבין יהושע ועוז (אלא בחטאי הנעורים היומרניים שלו, 'עין ערך אהבה'); מיהושע נטל את תפישת המציאות המתפוררת והאירונית למחצה ומעוז את הרטוריקה הסמי ארכיטיפית, היינו, את הגריז שמשמן את הבנאלי שבבנאלי (ככלות הכול, גם 'אישה בורחת מבשורה' מתבסס על תשתית בנאלית של משפחה מפורקת, אם חד-הורית שאיבדה את העוצמה המוסרית ואת התוקף לעצור את בניה ממעורבות בהרפתקאות מופרכות; מסעה הוא מסע בין מאהב ב' למאהב א', וההבדל ביניהם הוא פונקציונאלי בלבד. הלא אבדן ה"סמכות ההורית" הוא יסוד ומוסד בחיינו שאינו זוכה להרהור נוסף, לא בספרות הבורגנית הנכתבת כאן ולא בממשות עליה היא מתבססת). הנחת היסוד היא שמות הבן במלחמה גרוע ממותו באיזה מסע רפטינג משבר עצמות בדרום אמריקה, או מפטריית הזיה בהודו המעטירה – שני האחרונים אינם שווים בריחה מבשורה, אליבא דגרוסמן, הראשון – כן. אכן, עקרון "הנחת המבוקש" מתקיים בספרות המשרתת את הבורגנות לא פחות משהיא מתקיימת בכל מקום ואתר בחיינו.

גרוסמן לא יכול לבוא בטענות אל ה"ממשות" בת העשורים האחרונים שהעניקה לו מלוא חופניים הערכה וכיבודים – זו הממשות הבורגנית המפוצלת שמצדה האחד מקדשת ומייקרת את הנופלים ומצד שני דואגת ככל יכולתה שבניה שלה לא יצטרפו ל"קבוצת הסיכון" הזאת. כלומר, הוא אכן יכול לבחור ליצור "גמר חשבון" אכזרי ולעומתי עם החברה ועם

ההוויה האכזרית, הדו-פרצופית, המבדלת בין דם לדם, המשמרת את זכויות העל שלה, המתאכזרת אל ענייה ומפקירה אותם חשופים לצד הדרך (כפי שהוכח בעליל במלחמת לבנון השנייה – מקור האסון האישי של גרוסמן). גרוסמן הבן הוא ללא ספק (חזור: ללא ספק!) קרבן חטאת סמלי של החברה וההוויה הזאת, המנהלת את מלחמותיה באותה מידה של היעדר כשרון, חוסר אחריות, דורסנות ורמייה השמורים לניהול החיים ה"תקינים" בימי שלום. אך גרוסמן, לו פעל כך, לו טען כנגד, היה מאבד גם את ההערכה וגם את הכיבודים וגם את הפוזיציה נשואת הפנים. לא הוא (גרוסמן) ולא היא (הממשות) אמורים לשכוח ולו לרגע קט את מערכת היחסים הפרמננטית שבמסגרתה גרוסמן הוא נותן שירות. שירות המצבע בצבעים המעניקים "עומק" תלת-מימדי לשגרת החיים של הבורגנות הישראלית ולחורגויותיה הקטנות, משבריה וגליה ואדוותיה, ואף מניחה לנותן השרות הזה מסלול צר ומוכתב-מראש של בוננות ביקורתית (בכל מה שקשור בדורסנות כלפי פלשתינאים במקומותיהם). כל חריגה מן המוסכמות האלה הייתה דנה אותו לשוליות והדרה מן הזרם ה"מרכזי" וגם עמדת המרטיר לא הייתה עומדת לו. הפונקציונאליות היא עמוד תווך מרכזי במערכת היחסים הזאת שבין סופר ובין מערכת הציפיות שהשתגרה בקרב קוראיו – וכל חריגה מן ההסכמים האלה תגרור ענישה במלוא חומרת הדין (אני מפנה את הקוראים לקבלת הפנים הצוננת לה זכה ספרו האחרון של יהושע קנז 'בית עם כניסה בחצר').

על רקע הדברים אלה, מתבהרת ברירת המחדל שבמסגרתה נכתבה יצירה מן הסוג של 'נופל מחוץ לזמן'.

בניגוד אירוני (מכוון מראש?) להללו שנופלים 'בתוך הזמן', היינו, אלו שהובלו אל מותם על ידי מפקדי צבא מוכי-סנוורים ומנועי כשרון, יכולת וניסיון, ברירת המחדל היחידה האפשרית היא, כמובן, נסיגה אל המסכת הסמי דרמאטית הסימבולית, שבה המוות הוא פרי גורל עיוור, נעדר דיפרנציאציות מכל סוג ומין, על בסיס ההנחה שאינה נתונה לדיון או ויכוח שהמוות חד הוא, ואין חלוקה בין מי שמת מזיהום והיעדר טיפול בבית חולים ציבורי, לבין מי שנפל בקרבות בלבנון; העניין הוא החלל שההיעדר הזה מותיר אצל הקרובים קרבת-בשר המבקשים לחצות (ממשית וסימבולית) את נהר הלתי, להתעמת פנים אל פנים עם קרברוס. אך הם

אינם הולכים לשום מקום. חרף זאת, מתרחב ה"פריים" ומתמלא בדמויות שחוו אובדן; מרכזית יותר היא דמותו של הקנטאור, שחציו אדם וחציו שולחן כתיבה, והוא כנראה מייצג (אירוני?) של דמות הסופר, זה שאינו מסוגל לצאת מתוך עורו, היינו, מתוך הפורמולות של האבדן שהוא מגיב עליהן באקסהיביציוניזם פרוץ. ויש גם מיילדת, אישה בתוך מגדל, אישה בתוך רשת, וכל זה מתרחש באופן משונה בעיר מעין ימי-ביניימית שמושל בה דוכס המנהל באמצעות אינסטנציה המכונה "רושם קורות העיר" את מסע האבל המעגלי הזה.

נמצאו לו, לגרוסמן, כל הפורמולות המאפשרות את הרחקת העדות ממקום הסכנה (כל מגע מחטט בעצביה החשופים של הממשות ושל הכאן והעכשיו, עלול לעלות לגרוסמן בדחיקתו לשוליים).

מחוז האירוע הוא, כאמור, עיר ימי-ביניימית השרויה במחוז פיוטי, עלום וסמלי (גם כשהדמויות פולטות אי אילו גידופים והבלים צורמי-אוזן, שכל קשר בינם לבין פיוט או מתח דרמאטי הוא מקרי), בו שורר נתק מוחלט בין סובב ומסובב.

בנופל מחוץ לזמן המוות הוא תמיד פרי מקריות אומללה, סתמית, הסוכרת מראש כל ניסיון להאשים מישהו במותם של הבנים (הקנטאור, למשל, מתאר את מות בנו כשילוב של תאונה וניסיון התאבדות – הערפול והדו-משמעות מכוונים מראש – ואני חושד שלא בכדי. לכל ארכו נמנע הרצף בשיטתיות חשודה משאלת ה"איך מתו הבנים" וגם משאלת ה"למה מתו הבנים"). הכשל כאן אינו מוגדר ככשל הניסיון לחטוף את הבן מזרועות המוות, אלא ככשל הניסיון להחיותו מחדש באמצעות המילים. ולפיכך נמצא התחליף האולטימטיבי, האוטופי, למרחב הקורס של מערכות-יחסים וזיקות גומלין בדמותה של ארץ-חלום, מחוז האבל המוחלט, שהטוטאליות המיתית-ארכיטיפית שלו (הכפויה) זהה רק לסתמיותו.

מצב אומלל הוא מצבו של מי שמלקק בלשונו הספרותית את הממשות ומקנה לה ברק ועומק (ואין זה משנה כרגע אם ממשי או מדומה) ומעלים עין ממרתפיה ומסמטאותיה משוללת המוצא. גם כאשר הוא נדרש למשהו כגון אלה (ברומנים לבני הנעורים שכתב, ואין זה מקרי כלל), הוא מסתמך

על מתקן הלשון ועל הברק הנאראטיבי שיחצצו בין המסמן לבין המסומן – ולבסוף הוא מוצא עצמו מרומה על ידי המציאות שריכך ותיאם והחליק ושייף ומרח בלכה נוצצת מעשה אומן, וזו הראתה לו, שוב, באורח טראגי, את מה שאינו ניתן לתאר במילים: את פני האבן שלה. עלוב לא פחות הוא מצבה של "קבוצת ההתייחסות" שלו (הבורגנות המבוססת משכילה), זו שהחמיקה את צאצאיה מהתמודדות אל מול פני המלחמה הקשה, אך המליכה את גרוסמן על ראש שמחתה והציבה אותו בראש המחאה שלה כעגל זהב.

גרוסמן הוא סופר, לאמור, הוא איש המרחב הטקסטואלי המדמה מציאות מוגדרת במרחב ובזמן. הוא אינו משורר ויכולתו בהקשר זה אפסית; הוא פחות "משורר" אפילו משלמה ארצי; ודאי וודאי שאין לו שום כרטיס טווחים ממשי בתחום הדראמה הסימבוליסטית; הוא איננו אלגיסט (כתנוך לויז) ולא מחזאי, לא דרמטורג ולא טרגיקון, לא במובן הראשוני של העניין ולא בהקשר המתובנת, הממושכל והמודע לעצמו רטורית (מדוגמת ז'אן ראסין); הכישרון המדמה שלו אינו מגיע לסוליות נעלי ה"מודל הנסתר" של 'נופל מחוץ לזמן' ('תחת חורש החלב' לדילן תומס. ועל כך כבר עמדו מבקרים בטרם החליקו לטאוטולוגיה מילולית מחמת המבוכה שאחזה בהם. אכן, ביקורת מחייבת מידה של אומץ והתגדרות בדעת יחיד לעומתית).

לא האירוניה של 'תחת חורש החלב' ולא הפיוט, גם לא המרחב הנטוע בממשות-נגיעה ונוגעת, שאין במוחשיותה ספק, חרף המרחק של הקורא מן ההווה המתוארת (כפר דייגים וולשי) וחרף הקריאה מכלי שני (תרגום); לא הרפליקה השנונה והטעונה תמיד בארמזים, קונוטציות ואלוזיות, שהיציאה נושאת על גבה מתוך שיווי-משקל מופלא המזכיר לוליין המאזן מוט עצום מידות על חבל במרומי הקרקס – שיווי משקל זה הוא בבחינת לחם חוקן של משורר טבעי כדילן תומס, המדובב את המתים ואת החיים באופן נטול מאמץ וזעה.

המקרא בגרוסמן, לעומת זאת, משול לגריסת חצץ: ("ונשמתי שלי היא / הנקצרת / בלובן הקר בין מילה / למילה. זה / אני המפרפר כטרף / בלועו / של המוחלט. (עמ' 162)

לא פחות מטרף בלועו של המוחלט! ועוד יושם לב לשימוש האינטנסיבי בשבירת השורה ללא כל הצדקה ערכית (שבירת השורות מתפקדת כאן ככלי גראפי-מסחרי ותו לא, שתפקידו למרוח טקסט באורך בינוני-קצר על פני 187 עמודים ולהפכו ל"רומן החדש של גרוסמן").

מיותר בתכלית להוסיף דברים ולהכביר בדוגמאות מתוך ה"מיקרוטקסט" כשמדובר בסופר שמעולם לא התגדר בתחום הזה. כמו כן, נדמה לי שמיותר לפתוח חזית נוספת מול רעה חולה נוספת המאפיינת את הספרות העברית: האודה האפית המאדירה את זכר הנופלים (מ'האם השלישית' ו'מגש הכסף' עד 'הנה מוטלות גופותינו' ו'שיירה'). 'נופל מחוץ לזמן' מצטרף לרעה זו בכוח או בפועל – רק מן הצד ההפוך. המאפיין המשותף לכל המערכות הרטוריות האלה הוא כותביהם. אנשי ממסד ספרותי ותיקים שיצרו צינור-תיעול לצער הקולקטיבי, חסר הפנים והזהות, שאינו מחויב למאום פרט לאיזה מהלך רטורי של סחיטה רגשית מן הסוג הזה:

"השחר על שפת הנחל, בצפון, / הסיפור שקראתי לך שם, / הגומחה בסלע המוזר, / האפור, שבה קיננת / הצטנפת, / קטן כל-כך / היית, / וכחול עיניך, והשמש, והדגיגים / שקיפצו במים כאילו גם הם רוצים / לשמוע את הסיפור, ואת הצחוק / שצחקנו ביחד – / רק זה, רק אלה, שוב / ושוב, הזיכרונות / האלה, והאחרים / הולכים / ונמוגים... / מה, בכוונה אתה / גוזל ממני / נחמה? / אז אני חושב, אולי / כך אתה מרגיל / אותי מעט-מעט / לדעיכת / הכאב? אולי, בעדינות / שאין כמותה, בחוכמת? / המתמידה, / אתה מכין אותי / לאט / לזה, / נו, / לפרידה?"

אנחנו כאן, לא נבוא חשבון עם גרוסמן שנשאר גרוסמן וגם כשהתדפקה הרעה על דלתו לא הפך להיות ברנר ולא כתב גמר חשבון אכזרי מסוגו של 'מכאן ומכאן', אלא חמק דרך חור הארובה, בנה לעצמו מין תיאטרון מריונטות הפולטות חירופים וגידופים וחרוזים סתומים – ככלות הכול, יש לספר הזה עורך שאישר אותו לדפוס. ועלינו לשאול: איזה תפקיד יש לפרסונה זו בהיתכנות של 'נופל מחוץ לזמן'? והאם אליו רומזת בלי-דעת דמותו של המורה הקשיש הפותר תרגילי חשבון על קירות הדוכסות?